

УДК 347.45

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.27>

СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВІРНОЇ ТА ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ ТА ФРАНЦІЇ

Сахно Ю.В.,

студент 2 курсу ОП «Магістр»

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сахно Ю.В. Співвідношення договірної та деліктної відповідальності в цивільному праві України, Німеччини та Франції.

У статті досліджується питання регулювання цивільних правовідносин між сторонами, які виникають внаслідок порушення умов договору та завдання шкоди в Україні, Німеччині та Франції. А саме, йдеться про аналіз співвідношення підстав для виникнення зазначених правовідносин. Тема співвідношення договірної та деліктної відповідальності неодноразово піднімалась науковцями, однак, єдиних підходів до вирішення цього питання у правовій доктрині України ще не сформувався. Тим більше, не сформовано підходів до співвідношення даних двох видів цивільно-правової відповідальності у порівняльному контексті з міжнародним досвідом вирішення цього питання. В українській правовій доктрині сьогодні об'єднується багато суперечностей, немає визначеності, не усунуті прогалини. Все це, в свою чергу, негативно впливає на рівень юридичної науки, що відображається на якості національного цивільного законодавства. У зв'язку з правовою невизначеністю, яка виникає між теоретичними підходами, при співвідношенні договірної та деліктної відповідальності, сьогодні все ще існує необхідність у дослідженні цього питання. Цивільний кодекс України перебуває на стадії своєї рекодифікації, і даний процес незворотній. Україна рухається у напрямку зближення з ЄС, гармонізуючи своє законодавство з правом ЄС, відповідно до засад та принципів Євросоюзу. Невизначеність доктрини створює лише перешкоди для якісної рекодифікації та гармонізації з нормами ЄС. У зв'язку з цим і пропонується конкретизувати та уніфікувати підходи до розуміння договірної та деліктної відповідальності всередині доктрини, з урахуванням безпосереднього досвіду, який набули Німеччина та Франція, чий Цивільні кодекси є еталонними для всієї континентальної Європи.

У зв'язку з цим існує потреба у ширшому розкритті особливостей співвідношення та регулювання договірної та деліктної відповідальності, визначенні підходів такого співвідношення, а

також шляхів покращення українського законодавства

Ключові слова: деліктна відповідальність, договірна відповідальність, співвідношення договірної та деліктної відповідальності, заходи договірної та деліктної відповідальності, Німецьке цивільне уложення, Цивільний кодекс Франції, цивільне законодавство.

Sakhno Y.V. The correspondence between contractual and tort liability in the Civil law of Ukraine, Germany, and France.

The article explores the regulation of civil legal relations between parties arising from breaches of contract terms and causing harm in Ukraine, Germany, and France. Specifically, it analyzes the relationship between the grounds for the emergence of these legal relations. Although the topic of the correspondence between contractual and tort liability has been raised by scholars many times, there are still no unified approaches to addressing this issue in the legal doctrine of Ukraine. Furthermore, there are no established approaches to the correlation of these two types of civil liability in a comparative context with international experience in resolving this issue

There are numerous contradictions and uncertainties in Ukrainian legal doctrine today, negatively impacting the level of legal science, which is reflected in the quality of national civil legislation. Due to the legal uncertainty arising from theoretical approaches in correlating contractual and tort liability, there is still a need to study this issue. The Civil Code of Ukraine is undergoing recodification, and this process is irreversible. Ukraine is moving towards closer alignment with the EU, harmonizing its legislation with EU law in accordance with EU principles and standards.

The uncertainty of the doctrine only creates obstacles for quality recodification and harmonization with EU norms. Therefore, it is proposed to specify and unify approaches to understanding contractual and tort liability within the doctrine, taking into account the direct experience gained by Germany and France, whose

Civil Codes are exemplary for all of continental Europe.

Therefore, there is a need for a broader disclosure of the specifics of the relationship and regulation of contractual and tort liability, the definition of approaches to such a relationship, as well as ways to improve Ukrainian legislation.

Key words: tort liability, contractual liability, relationship between contractual and tort liability, measures of contractual and tort liability, German Civil Code, Civil Code of France, civil legislation.

Постановка проблеми. Україна вже багато років стоїть на шляху Євроінтеграції. Уніфікація національного законодавства з вимогами законодавства ЄС – один з обов'язкових пунктів, які неможливо оминати при переговорах про вступ до Євросоюзу. Так як всередині держави давно запущений процес підготовки рекодифікації Цивільного кодексу України, дослідження міжнародного досвіду регулювання цивільно-правової відповідальності залишається актуальним.

Стан опрацювання проблематики. Співвідношення договірної та деліктної відповідальності в законодавствах України, Німеччини та Франції вже досліджувалось українськими науковцями, зокрема свої роботи цьому напрямку присвятили Гринько С.Д., Мартинюк Л.П., Мошак Г.Г., Кічук Г.З., Марценко Н. Проте, дослідження цього питання потребує актуалізації та оновлення.

Мета статті. Проаналізувати особливості співвідношення та регулювання договірної та деліктної відповідальності в цивільних законодавствах України, Німеччини, Франції. Встановити перспективи, переваги, недоліки різних регулювань.

Виклад основного матеріалу. Нормами чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) не закріплено понять договірної та деліктної відповідальності. Однак відповідальність за порушення договірних зобов'язань, а також відповідальність за завдання шкоди майну іншої особи (деліктна відповідальність), безумовно, не знаходиться поза межами регулювання ЦК України.

Відповідно положенням Цивільного кодексу України, невиконання або неналежне виконання зобов'язання (порушення зобов'язання) є загальною підставою для застосування заходів договірної відповідальності [1, ст. 610]. Під «неналежним виконанням» Кодекс закріплює виконання договору з порушенням визначених умов, як наприклад прострочення виконання [1, ст. 612].

Так, Глава 51 Кодексу містить правові наслідки порушення зобов'язань, де встановлено чотири основних заходи відповідальності за невиконання договору. Так, відповідно до статті

611 ЦК України, в разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема:

- 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;
- 2) зміна умов зобов'язання;
- 3) сплата неустойки;
- 4) відшкодування збитків та моральної шкоди [1, ст. 611].

Що ж до деліктної відповідальності, то варто орієнтуватись положеннями Глави 82 ЦК України, яка регулює відшкодування шкоди за недоговірними зобов'язаннями. Варто звернути увагу на те, що деліктні та договірні зобов'язання не мають ототожнюватись. Деліктні зобов'язання є частиною, а недоговірні – цілим. Заходи деліктної відповідальності застосовуються лише при наявності безпосередньо делікту, тобто при завданні шкоди іншій особі [2, с. 259].

Виходячи зі змісту норм Цивільного кодексу, загальними підставами для застосування заходів деліктної відповідальності є:

- 1) шкода потерпілому;
- 2) вина особи, що завдала шкоди;
- 3) протиправна поведінка особи, що спричинила шкоду;
- 4) наявність зв'язку між протиправною поведінкою та шкодою [1, ст. 1166].

З таким переліком погоджується О.О. Кот, котрий у своїй праці зазначає, що підставою для виникнення деліктних правовідносин (яка одночасно виступає підставою виникнення деліктної відповідальності) є сукупна наявність чотирьох елементів: шкоди, протиправності дій, причинного зв'язку між протиправними діями і заподіяною шкодою і провинною [3, с. 136].

За таких підстав, головними критеріями у аналізі співвідношення договірної та деліктної відповідальності за цивільним законодавством України є наявність між сторонами правовідносин договірних зобов'язань, а також наявність шкоди. Оскільки договірна відповідальність стосується саме договірних зобов'язань сторін договору, а деліктна – зобов'язань по відшкодуванню шкоди, завданої іншій особі поза сферою договірних зобов'язань (не у зв'язку з виконанням договору).

На думку С.В. Галкевича цивільно-правовий делікт – це позадоговірне порушення майнового чи особистого немайнового права, передбаченого цивільним законодавством, наслідком якого є нанесення майнової або моральної шкоди. В той час як, цивільні правопорушення, які пов'язані з порушенням договору – не є деліктами, а вважаються договірними правопорушеннями [4, с. 78].

Що ж до європейського законодавства, а саме Німецького Цивільним уложенням (Bürgerliches

Gesetzbuch, а також BGB) та Цивільного кодексу Франції (Code Civil), можна виокремити багато цікавих елементів та особливостей. Варто розуміти, що чинний ЦК України створювався орієнтуючись, в тому числі, на згадані Кодекси і має багато схожих та спільних рис.

Німецьке цивільне уложення розділяє три класичних види відповідальності за порушення договору:

1. відшкодування збитків за порушення зобов'язань за договором;
2. відповідальність за прострочення виконання умов договору;
3. штрафні санкції за порушення договірних зобов'язань;

У німецькому Bürgerliches Gesetzbuch не визначено поняття договірної відповідальності (як і ЦК України), однак з структури його норм можна зробити висновок, що підходи до «договірної відповідальності» не сильно відрізняються від встановлених українським законодавством підходів. Договірна відповідальність полягає у добросовісному та вчасному виконанні зобов'язань сторонами, при цьому притягує за собою санкції та обтяження на сторону, яка не дотримується виконання покладених на неї обов'язків.

Головні засади, що закріплені в Bürgerliches Gesetzbuch, щодо договірних зобов'язань полягають у наступному. Кредитор має право вимагати від боржника виконання договору. Водночас, із зобов'язань виникають обов'язки для кожної із сторін поважати та враховувати права, законні та інші інтереси другої сторони [5, ст. 241]. Боржник несе відповідальність за умисел і недбалість. Недбалістю вважається поведінка сторони, яка характеризується «недостатньою обережністю» необхідною для ділових відносин. Добросовісне виконання зобов'язань не виключає відповідальності за недбалість боржника [5, ст. 276]. Кредитор несе взаємний обов'язок прийняти виконання договору, яке надає боржник. Неприйняття виконання договору вважається порушенням договірних зобов'язань з боку кредитора [5, ст. 293].

З такого аналізу можна помітити, що ЦК України містить подібні норми, однак німецький законодавець дещо уточнив їх, зробивши їх більш детальними.

Цивільний кодекс Франції не є так само деталізованим, залишаючи сторонам велику свободу щодо договірних зобов'язань. Визначення договірної відповідальності тут теж не закріплено. Як визначено в статті 1101 Кодексу, договором є домовленість між сторонами, за якою одна або кілька осіб беруть на себе зобов'язання перед іншою (іншими) особою, передати певну річ, вчинити дію або не вчиняти певних дій [6, ст. 1101]. Зобов'язання боржника по переданню речі, включає у себе доставку цієї речі та її

зберігання до відправки, під ризиком відшкодування збитків кредитору [6, ст. 1136]. Боржник зобов'язаний відшкодувати збитки у разі, якщо він не виконує договір, яким він зобов'язаний вчинити або не вчинити певних дій. Сам факт невиконання договору – достатня підстава для відшкодування збитків [6, ст. 1142]. На боржника покладається відповідальність по виплаті завданих збитків, якщо це сталося через невиконання ним своїх зобов'язань або через прострочення виконання таких, якщо боржник не доведе, що така поведінка обумовлена зовнішніми обставинами, на які він впливу не мав. [6, ст. 1147].

Загальні засади договірної відповідальності, на яких регулюється виконання та дотримання зобов'язань, є в цілому схожими між трьома країнами, без істотних відмінностей. Л.П. Мартинюк у своїх дослідженнях права країн ЄС зазначає, що в законодавстві України, Німеччини та Франції можна відмітити певні схожі аспекти. Так, в усіх трьох країнах збитки поділяються на реальні збитки та упущену вигоду. Між законодавством України та Франції також спільними є підстави звільнення боржника від відповідальності – згідно з ч. 1 ст. 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Такий самий підхід закріплюється і у ст. 1148 Цивільного кодексу Франції [7, ст. 65].

Кодекси Німеччини та Франції містять окремі розділи присвячені деліктам. Варто зазначити, що ЦК України такого розділу не містить. Так, в ЦКУ є Глава 82 присвячена питанням відшкодування шкоди і норми, що були віднесені до даного розділу, стосуються деліктної відповідальності, однак українське законодавство упускає встановлення важливої термінології, як наприклад визначення поняття делікту, деліктної відповідальності, тощо. Окрім цього, норми Глави 82 ЦК України визначають саме особливості відшкодування шкоди, в той час як законодавство Німеччини та Франції приділяє більше уваги визначенню видів деліктів, їх особливостей.

BGB встановлено загальну норму щодо деліктної відповідальності в статті 823. Так, особа, що навмисно чи з необережності протиправно заподіяла шкоду благам інших осіб, зобов'язується відшкодувати таку шкоду [5, ст. 823].

За підходом, наявним у BGB, протиправним є будь-яке діяння, що посягає на благо життя, здоров'я, свободи, власності та інші права особи. Причому завдання шкоди власності має місце не тільки тоді, коли чужа річ знищена чи пошкоджена, але й тоді, коли річ узята у власника без його згоди або йому заважають нею розпоряджатися чи її використовувати. Чуже право

власності порушує той, хто ставить свій автомобіль до гаража іншої особи, надзвичайно задимлює чужі землі, побудувавши завод на своїй ділянці, або заражає вірусом чужий комп'ютер [8, с. 141].

Німецький законодавець розрізняє немайнову шкоду та майнову. Відносно майнової шкоди, то вона може полягати у знищенні чужої речі, пошкодженні чи її псуванні, позбавленні власника речі права на її володіння, користування чи розпорядження. Відносно останнього випадку завдання шкоди, то до нього слід віднести як привласнення чужої речі, так і створення власнику перешкод у користуванні річчю [9, с. 170].

Code Civil також включає розділ присвячений деліктам у цивільному праві Франції з назвою «розділ, присвячений умисним та неумисним протиправним діям». Цими нормами встановлюється принцип дії відповідальності за деліктну поведінку: будь-яка дія особи, що завдає шкоди іншій, зобов'язує того, хто завдав шкоду, компенсувати її [6, ст. 1382]. Кожна особа відповідальна за шкоду, що завдала не лише з умисної поведінки, а також і через власну недбалість. Окрім цього, особа також несе відповідальність за тих осіб, за яких вона відповідальна або ж за майно, що перебувало у її користуванні. Це правило поширюється на роботодавців, керівників, батьків та навіть вчителів [6, ст. 1384].

Вище були розглянуті чотири загальні підстави для застосування заходів деліктної відповідальності в Україні, особливим є те, що зі змісту норм Цивільного кодексу Франції виокремлюються лише три таких підстави. Французька доктрина не проводить чіткої межі між «протиправністю» і «виною», тому дані поняття злилися в єдине поняття «вини» («faute»). Відповідно до висновків С.Д. Гринько, французький законодавець та судова практика розрізняють лише три умови: наявність шкоди, вини та причинно-наслідковий зв'язок між винними діями особи і шкодою. Окрім цього, деліктне право Франції відоме як судове право, у зв'язку з чим воно є не таким деталізованим як деліктне право Німеччини [9, с. 169].

Висновки. Цивільне законодавство України містить багато спільних рис із законодавством Німеччини та Франції. Однак, європейське законодавство є не крок попереду, воно більш деталізоване, його регулювання ширше охоплює як договірні, так і правовідносини що виникають у зв'язку з відшкодуванням шкоди.

Засади щодо договірних зобов'язань і заходів договірної відповідальності, встановлені у всіх трьох кодексах подібно – залишаючи достатньо простору для договірних домовленостей, не обтяжуючи їх надмірним законодавчим регулюванням. Особливість європейських Кодек-

сів тут виступає можливість чітко та юридично точно встановити загальні засади юридичної відповідальності у договірних правовідносинах. Цивільний кодекс України має практично ту ж структуру що і BGB та Code Civil, однак останні є більш детальними у своєму регулюванні.

З приводу ж деліктної відповідальності, то ЦК України має багато відмінностей від Кодексів Німеччини та Франції. Структура українського Кодексу є подібною до німецького, однак, значно відрізняється «наповнення». Цивільні кодекси Німеччини, Франції виокремлюють делікт, деліктні зобов'язання, відповідальність у окремі розділи, систематизуючи деліктне право, водночас ЦКУ не дає таких визначень, що призводить до проблеми розмежування недоговірних зобов'язань та деліктів.

Особливою рисою деліктної відповідальності за BGB є деталізація переліку можливих деліктів та особливостей заходів деліктної відповідальності. ЦК України не виходить далі за встановлення загальної засади для заходів деліктної відповідальності, а саме, встановлення обов'язку відшкодувати завдану іншій особі шкоду.

Деліктне право за Цивільним кодексом Франції також не містить деталізації конкретно переліку деліктів, а обмежується лише загальними засадами для відповідальності, однак, в правовій системі Франції велику роль щодо деліктної відповідальності відіграє судова система.

Здебільшого, ЦК України є подібним саме на Bürgerliches Gesetzbuch. Його структура та зміст є вже звичними нам, а також чудово доповнюють загальну правову систему України. В процесі євроінтеграції та рекодифікації цивільного законодавства, було б доречно орієнтуватись саме на Цивільне уложення Німеччини, як на зразковий акт цивільного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Капліна Г.А., Елларян А.С. Договірна та недоговірна (деліктна) відповідальність: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2015. № 30. С. 256–262. URL: <http://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/№30-2015-p..pdf#page=256>.
3. Кот О.О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України. Питання цивільного права та процесу*. 2013. № 4 (75). С. 133–141. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-133-141.pdf.

4. Довбій С.П. Відшкодування збитків та договірні санкції як форми відповідальності (компенсації) за порушення договірних зобов'язань з надання послуг охорони. *Форум права*. 2013. № 4. С. 85–92. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d1d2e75-03f2-4ca3-93cb-1e4cb660f3bb/content>.
5. Німецьке Цивільне уложення : Закон Федер. Респ. Німеччина : станом на 10 серп. 2021 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html.
6. Цивільний кодекс Франції : Закон Франції : станом на 1 лип. 2013 р. URL: <https://www.fdu.lisboa.pt/wp-content/uploads/2014/12/Codigo-Civil-Frances-French-Civil-Code-english-version.pdf>.
7. Мартинюк Л.П. Відшкодування збитків як правовий наслідок порушення договорів за законодавством України, Німеччини та Франції. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2017. Т. 22, № 2 (31). С. 64–75. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/download/99/96>.
8. Мошак Г.Г., Кічук Г.З. Особливості відшкодування шкоди відповідно до законодавства України та ФРН. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: право*. 2017. Т. 1, № 47. С. 140–143. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34601>.
9. Гринько С.Д. Загальні засади деліктного права Франції, Німеччини та України: порівняльно-правовий аналіз. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація*. 2009. № 2009. С. 169–172. URL: <http://www.ppp-journal.kiev.ua/archive/2009/8/49.pdf>.